

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

30 października 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Prezes SN Joanna Misztal-Konecka
(przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Agnieszka Jurkowska-Chocyk
SSN Krzysztof Wesołowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 30 października 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej Skarbu Państwa reprezentowanego przez Dyrektora Regionalnej
Dyrekcji Lasów Państwowych w K. i Wojewodę M.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie

z 19 lipca 2021 r., I ACa 318/18,

w sprawie z powództwa Parafii w Ł.

przeciwko Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez Dyrektora Regionalnej
Dyrekcji Lasów Państwowych w K. i Wojewodę M.

o przywrócenie własności nieruchomości ewentualnie o przyznanie nieruchomości
zamiennej, ewentualnie o zapłatę,

- 1. uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1 w zakresie zmiany
wyroku Sądu Okręgowego w Nowym Sączu w punktach III.1. i III.2.
oraz w punktach 2-4, przekazując sprawę w tym zakresie do
ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie wraz
z rozstrzygnięciem o kosztach postępowania kasacyjnego;**
- 2. oddala skargę kasacyjną w pozostałej części.**

Agnieszka Jurkowska-Chocyk Joanna Misztal-Konecka Krzysztof Wesołowski
(r.n.)

UZASADNIENIE

1. Pozwem wniesionym 28 lipca 2011 r., skierowanym przeciwko Skarbowi Państwa, Parafia w Ł. domagała się przywrócenia na jej rzecz prawa własności bliżej określonych nieruchomości, stanowiących - w chwili przejęcia - lasy. Swoje roszczenie powódka wywodziła z art. 61 ust. 1 i art. 63 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: „ustawa z 17 maja 1989 r.”) w zw. z art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: „ustawa z 16 grudnia 2010 r.”).

W toku postępowania przed Sądem Okręgowym w Nowym Sączu, Parafia w Ł. kilkakrotnie modyfikowała powództwo. Ostatecznie, w piśmie procesowym, datowanym na 27 listopada 2017 r., domagała się:

1. nakazania Skarbowi Państwa – Dyrektorowi Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w K. złożenia oświadczenia woli, że zwraca powódce własność nieruchomości leśnej stanowiącej geodezyjnie wyodrębnione działki nr [...] o powierzchni 3,3749 ha, nr [...] o powierzchni 0,3388 ha, nr [...] o powierzchni 4,81 ha oraz nr [...] o powierzchni 0,02 ha, bliżej określone w opinii geodezyjnej z 28 stycznia 2014 r.;
2. zasądzenia od Skarbu Państwa – Wojewody M. na rzecz powódki kwoty 64 956 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia następującego po dniu wydania wyroku do dnia zapłaty, tytułem odszkodowania za nieruchomość leśną oznaczoną obecnie jako działka nr [...], oraz kwoty 248 579 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia następującego po dniu wydania wyroku do dnia zapłaty, tytułem odszkodowania za nieruchomość oznaczoną obecnie jako część działek nr [...], [...] i [...].

2. Wyrokiem z 9 stycznia 2018 r. Sąd Okręgowy w Nowym Sączu:

- nakazał Skarbowi Państwa – Dyrektorowi Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w K. złożenie oświadczenia woli, że zwraca Parafii w Ł. własność nieruchomości leśnej stanowiącej geodezyjnie wyodrębnione działki ewidencyjne: nr [...] o powierzchni 3,3749 ha; nr [...] o powierzchni 0,3388 ha; nr [...] o powierzchni 4,81 ha; nr [...] o powierzchni 0,02 ha, objęte bliżej określonymi księgami wieczystymi (pkt I);

- umorzył w pozostałej części postępowanie o przywrócenie prawa własności na rzecz powódki (pkt II);

- zasądził od Skarbu Państwa – Wojewody M. na rzecz powódki kwotę 56 282 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia następującego po dniu wydania wyroku do dnia zapłaty – tytułem odszkodowania za nieruchomość leśną oznaczoną obecnie jako działka nr [...], która powstała z części parceli gruntowej nr [...] (objętej lwh [...] gm. kat. Ł.) o powierzchni 3,40 ha, a także kwotę 248 579 zł wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia następującego po dniu wydania wyroku do dnia zapłaty – tytułem odszkodowania za nieruchomość oznaczoną obecnie jako część działek nr [...], nr [...] i nr [...], powstałych z części parceli budowlanej nr [...] (objętej lwh [...] gm. kat. Ł.), która była zabudowana budynkiem plebani greckokatolickiej oraz budynkiem gospodarczym (pkt III);

- oddalił powództwo o zapłatę w pozostałej części (pkt IV) oraz

- orzekł o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce z urzędu i nieopłaconych kosztach sądowych (pkt V-VI).

U podstaw tego rozstrzygnięcia legło przekonanie Sądu Okręgowego, że powódka była uczestniczką postępowania regulacyjnego przed Komisją Majątkową, które w odniesieniu do Parafii w Ł. nie zakończyło się zwrotem nieruchomości leśnych i zabudowanych ani w naturze, ani za przyznaniem nieruchomości zamiennych. W ocenie Sądu pierwszej instancji powódka dochowała sześciomiesięcznego terminu do wytoczenia powództwa, o którym mowa w art. 4 ustawy z 16 grudnia 2010 r. Sąd Okręgowy doszedł do wniosku, że w okolicznościach sprawy możliwe jest przywrócenie powódce własności upaństwowionych nieruchomości lub ich części w naturze, a mianowicie działek nr [...], nr [...], nr [...] i nr [...], albowiem w dalszym ciągu pozostają one we władaniu

Skarbu Państwa i nie pozostawały one w dniu wejścia w życie ustawy z 17 maja 1989 r. we władaniu innych kościołów i związków wyznaniowych. Zwrot w naturze nie był natomiast możliwy w odniesieniu do działki nr [...] oraz działek nr [...], [...] i [...] i w tym zakresie stronie powodowej przysługuje odszkodowanie.

3. Wyrokiem z 19 lipca 2021 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie, na skutek apelacji strony pozwanej, zmienił wyrok Sądu Okręgowego w Nowym Sączu w ten sposób, że:

(1) - punktowi I nadał treść: „zasądza od Skarbu Państwa – Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w K. na rzecz Parafii w Ł. kwotę 242 322 zł (dwieście czterdzieści dwa złote trzysta dwadzieścia dwa złote), z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia następującego po dniu uprawomocnienia się wyroku do dnia zapłaty – tytułem odszkodowania za część przejętej nieruchomości leśnej stanowiącej obecnie geodezyjnie wyodrębnione działki ewidencyjne: nr [...] o powierzchni 3,3749 ha, objęta księgą wieczystą KW nr [...] (która odpowiada pgr [...] z lwh [...] gm. kat. Ł.), nr [...] o powierzchni 0,3388 ha, objęta księgą wieczystą KW nr [...] (która odpowiada pgr [...] z lwh [...] gm. kat. Ł.), nr [...] o powierzchni 4,81 ha (powstała z podziału działki nr [...] o powierzchni 19,8717 ha objętej księgą wieczystą KW nr [...] która odpowiada pgr [...] z lwh [...] gm. kat. Ł.), nr [...] o powierzchni 0,02 ha (powstała z podziału działki nr [...] o powierzchni 0,07 ha objętej księgą wieczystą KW nr [...] która odpowiada części pgr [...] z lwh [...] gm. kat. Ł.), oddalając powództwo o zobowiązanie do przeniesienia własności ww. nieruchomości;”;

- w punkcie III.1 i III.2 kwoty 56 282 zł i 248 579 zł podwyższył odpowiednio do kwot 62 382 zł i 318 338 zł, a zwrot „pod dniu wydania wyroku” zastąpił wyrażeniem „po dniu uprawomocnienia się wyroku”;

- punktowi V nadał treść: „zasądza od Skarbu Państwa reprezentowanego przez Wojewodę M. i Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w K. na rzecz strony powodowej kwotę 15 774,75 zł (piętnaście tysięcy siedemset siedemdziesiąt cztery złote siedemdziesiąt pięć groszy), w tym 2949,75 zł podatku VAT, tytułem zwrotu kosztów zastępstwa udzielonego stronie powodowej z urzędu przez radcę prawnego;”

(2) oddalił apelację w pozostałej części oraz

(3-4) orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny, co do zasady, podzielił ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, z których dla rozstrzygnięcia skargi kasacyjnej istotne są następujące:

Na terenie wsi Ł., położonej w powiecie g., w gminie R., do 1947 r. funkcjonowała parafia greckokatolicka pod nazwą „Probostwo [...]”, z wybudowanym około 1810 r. budynkiem cerkwi pod wezwaniem [...]. Znajdowało się tam bowiem skupisko ludności mniejszości łemkowskiej praktykujące w obrządku greckokatolickim. Probostwo wchodziło w skład tzw. Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny (dekanat g.). W kościele greckokatolickim od XIX w. upowszechnił się zwyczaj wydawania tzw. szematyzmów greckokatolickich jako źródła wiedzy zawierającego: spis osób lub instytucji, osób związanych z cerkwią, spisy parafii w dekanatach, liczbę wiernych z każdej miejscowości w parafii oraz stan majątku cerkiewnego. Zgodnie z szematyzmem greckokatolickim z 1936 r., ukazującym się w języku ukraińskim, w Ł. znajdowała się plebania drewniana oraz zabudowania gospodarcze. Probostwo Greckokatolickie w K. dysponowało majątkiem nieruchomym, tj. polem, pastwiskami i łąkami o powierzchni 15 ha oraz lasem o powierzchni 7 ha.

W Sądzie Powiatowym w Gorlicach prowadzone były księgi gruntowe dla gminy katastralnej Ł. lwh [...], lwh [...] i lwh [...], zawierające łącznie wykaz dwudziestu dwu parcel, co do których prawo własności było intabulowane na rzecz „P.”. Nieruchomości, objęte lwh [...] księgą gruntową Ł., przed przejęciem w 1961 r. na rzecz Skarbu Państwa, były wpisane na rzecz P. Przeszły one 1 lutego 1946 r. na własność państwa orzeczeniem PRN w G. [...] z 31 lipca 1961 r., ogłoszonym w Dzienniku Urzędowym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie, wydany na mocy art. 1 ust. 2 dekretu z dnia 5 września 1947 r o przejęciu na własność państwa mienia pozostawionego po osobach przesiedlonych do ZSRR (w brzmieniu dekretu z 28 września 1949 r.).

Reaktywowana Parafia w Ł. obejmowała swoim zasięgiem terytorialnym m.in. wcześniej istniejące (do 1947 r.) Probostwo. Dotyczyło to terenu wsi Ł. w gminie R. Parafia w Ł. w 1989 r. była odrębnym podmiotem i miała co najmniej status parafii personalnej. W 1989 r. istniała także Parafia Grekokatolicka w N.

Na podstawie wniosku z 20 maja 1991 r. powodowa parafia zainicjowała przez pełnomocnika postępowanie regulacyjne przed Komisją Majątkową w Warszawie w przedmiocie zwrotu nieruchomości objętych lwh [...], położonych w Ł., stanowiących własność Probostwa wraz z budynkiem plebani i gospodarczym przejętych 1 lutego 1946 r. na własność państwa orzeczeniem PRN w G. [...] z 31 lipca 1961 r. Część nieruchomości objętych lwh [...] oraz lwh [...] i lwh [...] stanowiła przedmiot regulacji w ramach ugody z 27 stycznia 1998 r. zawartej przed Komisją Majątkową. Ugoda ta wyczerpywała wszelkie roszczenia kościelnych osób prawnych działających na terenie Archidiecezji [...] obrządku grecko-katolickiego związanych z roszczeniami o zwrot należnych im gospodarstw rolnych.

W terminie 6 miesięcy od zawiadomienia o zakończeniu prac przez Komisję Majątkową bez rozstrzygnięcia całości wniosku Parafia w Ł. wystąpiła do sądu z powództwem, którego przedmiotem było roszczenie o zwrot nieruchomości leśnych opisanych powyżej, ewentualnie o przyznanie nieruchomości zamiennej, ewentualnie o odszkodowanie.

Na podstawie opinii biegłego geodety z 3 marca 2014 r. Sąd Okręgowy ustalił, że parcela gruntowa leśna nr [...], objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł., utworzyła działkę ewidencyjną nr [...] o powierzchni 3,3749 ha, objętą księgą wieczystą [...]; własność działki wpisana jest na rzecz Skarbu Państwa - Państwowe Gospodarstwo Leśne Nadleśnictwo Ł. Parcela gruntowa leśna nr [...] objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł. utworzyła działkę ewidencyjną nr [...] o powierzchni 0,3388 ha, objętą księgą wieczystą [...]; własność działki wpisana jest na rzecz Skarbu Państwa - Państwowego Gospodarstwa Leśnego Nadleśnictwo Ł. W odniesieniu do tych działek możliwy jest zwrot w naturze. Część parceli gruntowej leśnej nr [...], objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł., utworzyła działkę ewidencyjną nr [...] o powierzchni 0,02 ha powstałą z podziału działki nr [...], objętej księgą wieczystą [...]. Pozostała część parceli gruntowej leśnej nr [...] objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł. o powierzchni ok. 3,40 ha weszła w skład działki ewidencyjnej nr [...]4 wpisanej w operacie ewidencji gruntów obrębu Ł. na rzecz G.S. Parcela gruntowa leśna nr [...], objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł. utworzyła działkę ewidencyjną nr [...] o powierzchni 4,81 ha powstałą z podziału działki nr [...] (o powierzchni 19,8717 ha). Działka nr [...], objęta księgą wieczystą [...], powstała

z podziału działki nr [...] (o powierzchni 63,6937 ha); własności działki wpisana jest na rzecz Skarbu Państwa - Państwowe Gospodarstwo Leśne Nadleśnictwo Ł. Część parceli gruntowej leśnej nr [...], objęta lwh 407 gminy katastralnej Ł. o powierzchni ok. 3,40 ha, weszła także w skład działki ewidencyjnej nr [...] wpisanej w operacie ewidencji gruntów obrębu Ł. na rzecz G.S. Parcela budowlana nr [...] objęta lwh [...] gminy katastralnej Ł. weszła w skład działek ewidencyjnych: nr [...] (wpisanej w operacie ewidencji gruntów obrębu Ł. na rzecz Gminy R.), nr [...] (wpisanej w operacie ewidencji gruntów obrębu Ł. na rzecz Województwa M.), nr [...] (wpisanej w operacie ewidencji gruntów obrębu Ł. na rzecz Skarbu Państwa - drogi). Nie jest możliwy zwrot tych nieruchomości w naturze.

Na podstawie opinii biegłego rzeczoznawcy majątkowego ustalono wartość odszkodowania za nieruchomość objętą lwh [...] gminy katastralnej Ł., stanowiącą dawną pgr [...], na kwotę 56 282 zł, a wartość odszkodowania za nieruchomość objętą lwh [...] gminy katastralnej Ł., stanowiącą dawną parcelę budowlaną [...], na kwotę 248 579 zł.

4. Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu Okręgowego co do tego, że nieruchomości objęte żądaniem pozwu wchodziły w skład nieruchomości wymienionych w decyzji Prezydium PRN w G. z 31 lipca 1961 r., na podstawie której doszło do ich upaństwowienia. Mogły one zatem być przedmiotem postępowania regulacyjnego. Sąd drugiej instancji, za Sądem Okręgowym, przyjął również, że powódka była stroną postępowania przed Komisją Majątkową o sygn. [...], a nieruchomości objęte żądaniem pozwu nie stanowiły przedmiotu ugody z 27 stycznia 1998 r.

Sąd Apelacyjny stwierdził jednak, że w punkcie I zaskarżonego wyroku Sąd pierwszej instancji orzekł o nakazaniu złożenia oświadczenia woli o przeniesieniu własności bliżej określonych działek z naruszeniem ustawy z dnia 6 lipca 2001 r. ustawy o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju, a tym samym w okolicznościach sprawy nie ma możliwości zwrotu tych nieruchomości. W ocenie Sądu drugiej instancji wymieniona ustawa nie wyłącza jednak możliwości skorzystania z pozostałych form zadośćuczynienia roszczeniom

regulacyjnym uprawnionych kościelnych osób prawnych. Ustalenie odszkodowania następuje według przepisów o wywłaszczaniu nieruchomości.

Ponadto Sąd Apelacyjny wywiódł, że rozstrzygnięcie Sądu pierwszej instancji dotyczące należnego powodce odszkodowania było w zasadzie prawidłowe. Wymagało jedynie korekty w zakresie roszczenia odsetkowego. Sąd drugiej instancji wywiódł, że w tym przypadku obowiązek zapłaty odszkodowania zostaje ukształtowany dopiero w prawomocnym wyroku, ustalającym ostatecznie wysokość tego świadczenia pieniężnego i przesądzającym o braku możliwości dokonania regulacji w sposób wskazany w art. 63 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z 17 maja 1989 r. Wierzyciel zatem nie może żądać odsetek ustawowych za opóźnienie od świadczenia pieniężnego przed ukształtowaniem jego treści przez sąd w wyroku, gdyż do tego czasu dłużnik nie popada w opóźnienie. Świadczenie to w określonej ostatecznie kwocie przysługuje powodowi dopiero od dnia prawomocności wyroku i z tym dniem staje się wymagalne, stąd w razie opóźnienia w spełnieniu świadczenia wierzyciel może domagać się od dłużnika odsetek ustawowych od tego świadczenia od dnia następnego po dniu wydania przez Sąd drugiej instancji wyroku oddalającego apelację pozwanego. W ocenie Sądu Apelacyjnego rozstrzygnięcie w tym zakresie nie stanowiło rozstrzygnięcia na niekorzyść apelującej, albowiem oddalono powództwo co do odsetek za opóźnienie za okres postępowania odwoławczego, a ponadto o tej ocenie decyduje całłościowy wynik postępowania apelacyjnego.

W końcu Sąd drugiej instancji wskazał, że biegły sądowy dokonał w opinii z 6 maja 2021 r. oszacowania wartości nieruchomości objętych żądaniem pozwu. W odniesieniu do działek nr [...], [...], [...] i [...] odpowiadających dawnym parcelom gruntowym nr [...], [...], [...], [...] i [...] (w części leśnej), biegły dokonał oszacowania na kwotę 188 160 zł. Ponadto biegły dokonał aktualizacji wartości odszkodowania ustalonego w zaskarżonym wyroku. Wyliczenie to stanowiło modyfikację oszacowania dokonanego w opinii z 10 października 2020 r., wobec zgodnych oświadczeń stron złożonych na rozprawie apelacyjnej 29 kwietnia 2021 r., że w Nadleśnictwie Ł. cena drewna sosnowego jest niższa niż przyjmował biegły. Uwzględniając analogiczność metodologii wyceny, Sąd Apelacyjny przyjął, że odszkodowanie według cen aktualnych w odniesieniu do działek nr [...], [...], [...]

i [...], wynosi 242 333 zł. Odpowiednio wartość pozostałej części dawnej parceli kat [...], która stanowi obecnie działkę [...], określono na podstawie opinii z 10 października 2020 r. na kwotę 46 334 zł. Przy wyliczeniu wartości nieruchomości w części leśnej uznano, że ceny drewna, które przyjęto w opinii z października 2020 r. za podstawę wyliczenia odpowiadają aktualnym cenom sprzedaży drewna wielkowymiarowego. Powyższe nie miało wpływu na określenie wartości dawnej p.bud. lkat. [...], której wartość w obu opiniach opiewa na kwotę 318 338 zł.

5. Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wywiódł pozwany Skarb Państwa – Dyrektor Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w K., zaskarżając go w części, tj. w punkcie pierwszym w zakresie, w jakim Sąd drugiej instancji zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 242 322 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie, w zakresie w jakim Sąd drugiej instancji podwyższył kwoty 56 282 zł i 248 579 zł do kwot 62 382 zł i 318 338 zł i zasądził od tej części odsetki ustawowe za opóźnienie, w punkcie drugim zawierającym rozstrzygnięcie o oddaleniu apelacji, a także w punkcie trzecim. Zaskarżonemu wyrokowi zarzucił naruszenie przepisów postępowania, a mianowicie: art. 384 k.p.c.; art. 321 § 1 w zw. z art. 391 § 1 zd. 1 k.p.c.; art. 383 w zw. z art. 384 k.p.c. oraz art. 378 § 1 k.p.c. oraz naruszenie prawa materialnego, a mianowicie art. 61 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 63 ust. 1 pkt 3 w zw. z art. 62 ust. 3 ustawy z 17 maja 1989 r. w zw. z art. 2 ustawy z dnia 11 października 1991 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: „ustawa z 11 października 1991 r.”) w zw. z art. 4 ust. 1 i 2 ustawy z 16 grudnia 2010 r. Skarżący domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku w zaskarżonej części i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania oraz zasądzenia kosztów postępowania kasacyjnego.

6. W odpowiedzi na skargę kasacyjną powódka domagała się jej oddalenia i zasądzenia kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

7. Skarżący podnosi w skardze kasacyjnej zarówno zarzuty naruszenia prawa procesowego, jak i zarzut dotyczący naruszenia przepisów prawa materialnego. W okolicznościach niniejszej sprawy, w pierwszej kolejności, uwaga Sądu

Najwyższego musi zwrócić się ku zarzutowi naruszenia prawa materialnego. Dopiero bowiem przesądzenie o niezasadności zarzutu naruszenia prawa materialnego czyni celowym rozważenie zarzutów naruszenia prawa procesowego.

8. Skarżący zarzuca przede wszystkim naruszenie art. 61 ust. 1 pkt 1 w zw. z art. 63 ust. 1 pkt 3 w zw. z art. 62 ust. 3 ustawy z 17 maja 1989 r. w zw. z art. 2 ustawy z 11 października 1991 r. w zw. z art. 4 ust. 1 i 2 ustawy z 16 grudnia 2010 r. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na przyjęciu, że roszczenie o zapłatę odszkodowania za przejęte przez Państwo nieruchomości kościelne nie wygasło, pomimo jego niezgłoszenia w postępowaniu przed Komisją Majątkową oraz w postępowaniu sądowym w terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy z 16 grudnia 2010 r.

Odnosząc się do tego zarzutu, należy rozważyć dwa zagadnienia. Po pierwsze, jak wynika ze stanu faktycznego ustalonego przez Sąd Okręgowy, a następnie zaaprobowanego przez Sąd Apelacyjny, czym Sąd Najwyższy rozpoznający niniejszą skargę jest związany (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), Archidiecezja [...] obrządku grecko-katolickiego w P., na podstawie pełnomocnictwa udzielonego przez proboszcza Parafii w Ł., złożyła wniosek o wszczęcie postępowania regulacyjnego przed Komisją Majątkową w Warszawie, datowany na 20 maja 1991 r. (sygn. sprawy [...]). Postępowanie przed Komisją Majątkową przed wejściem w życie ustawy z 16 grudnia 2010 r. nie zakończyło się rozpatrzeniem w całości wniosku o wszczęcie postępowania regulacyjnego; jedynie co do części nieruchomości objętych wnioskiem zawarto ugodę. Pozew inicjujący postępowanie przed Sądem pierwszej instancji, dotyczący nieruchomości nieobjętych ugodą, został zaś złożony 28 lipca 2011 r. Na etapie postępowania kasacyjnego poza sporem pozostaje to, że postępowanie sądowe, zainicjowane 28 lipca 2011 r. przez powódkę, jest *sui generis* kontynuacją postępowania [...], toczącego się przed Komisją Majątkową.

W powyższym stanie faktycznym, dla generalnej oceny czy powódka dochowała terminu do wytoczenia powództwa ma zatem znaczenie art. 4 ust. 2 ustawy z 16 grudnia 2010 r., w którym ustawodawca przewidział, że w przypadku nierozpatrzenia wniosków o wszczęcie postępowania regulacyjnego, złożonych na podstawie art. 62 ust. 3 zd. 1 ustawy z 17 maja 1989 r. oraz art. 2 ustawy

z 11 października 1991 r., uczestnicy postępowań regulacyjnych mogą wystąpić o podjęcie zawieszonego postępowania sądowego lub administracyjnego, a jeżeli nie było ono wszczęte – wystąpić do sądu o zasądzenie roszczenia w terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy z 16 grudnia 2010 r. Skoro zaś ustawa z 16 grudnia 2010 r. weszła w życie 1 lutego 2011 r., termin do zainicjowania postępowania w niniejszej sprawie wygasł 1 sierpnia 2011 r. Pozew wniesiony 28 lipca 2011 r. w oczywisty sposób został zatem wniesiony w terminie, o którym mowa w art. 4 ustawy z 16 grudnia 2010 r. Konstatacja ta nie przesądza jednak ostatecznie co do zarzutu skarżącego.

Po drugie bowiem, rozważenia wymaga wzajemna relacja postępowania przed Komisją Majątkową i dalszego postępowania sądowego w kontekście ich przedmiotu, a dokładniej to, czy wymagania formalne wniosku o wszczęcie postępowania regulacyjnego i pozwu są tożsame, a jeśli nie – czy ma to znaczenie dla oceny wygaśnięcia roszczeń uprawnionych osób kościelnych. Skarżący podnosi, że żądanie zasądzenia odszkodowania za nieruchomości nie zostało wprost zgłoszone we wniosku przedstawionym Komisji Majątkowej, ani też nie zawarto go w pierwotnie złożonym pozwie; żądanie przyznania odszkodowania po raz pierwszy zostało sformułowane w piśmie procesowym z 5 stycznia 2012 r., przy czym nie została określona jego wysokość, zaś ostatecznie żądanie pozwu zostało doprecyzowane w piśmie powódki z 27 listopada 2017 r., w którym zgłoszono żądanie zapłaty kwoty 64 956 zł w stosunku do działki nr [...] oraz kwoty 248 579 zł w odniesieniu do części działek nr [...], [...], [...]; wreszcie w odniesieniu do pozostałych nieruchomości, będących przedmiotem postępowania, żądanie zapłaty pojawiło się dopiero w postępowaniu apelacyjnym.

Przypomnieć zatem trzeba, że ustawa z 17 maja 1989 r. wprowadziła specjalny tryb postępowania, w którym miały być rozpatrywane przed utworzonym w tym celu organem – Komisją Majątkową – wnioski kościelnych osób prawnych o zwrot nieruchomości wymienionych w art. 61 ust. 1 i 2 tej ustawy, które zabrano im w okresie powojennym. W orzecznictwie trafnie podkreśla się, że był to oryginalny model postępowania, w znacznym stopniu odformalizowany, w którym przeważały elementy koncyliacyjno-ugodowe (np. wyroki SN: z 27 kwietnia 2012 r., V CSK 207/11, OSNC-ZD 2012, nr C, poz. 69; z 28 października 2015 r.,

II CSK 648/14; z 20 października 2016 r., OSNC 2017/6/71; z 14 marca 2018 r., II CSK 295/17, i z 2 grudnia 2015 r., IV CSK 90/15).

Zgodnie z art. 61 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r. w zw. z art. 2 ustawy z 11 października 1991 r. w okresie do 31 grudnia 1992 r. możliwe było złożenie wniosku o wszczęcie postępowania regulacyjnego, a zatem postępowania w przedmiocie przywrócenia kościelnej osobie prawnej m.in. własności upaństwowionych nieruchomości lub ich części niepozostających we władaniu kościelnych osób prawnych. Regulacja mogła polegać na przywróceniu kościelnym osobom prawnym własności nieruchomości wskazanych we wniosku lub ich części; przyznaniu odpowiedniej nieruchomości zamiennej, gdyby przywrócenie własności natrafiało na trudne do przezwyciężenia przeszkody; przyznaniu odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczaniu nieruchomości, w razie niemożności dokonania regulacji w drodze przywrócenia własności nieruchomości lub przyznania nieruchomości zamiennej (art. 63 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r.). Natomiast z mocy art. 4 ust. 2 ustawy z 16 grudnia 2010 r. w przypadku nierozpatrzenia takiego wniosku przez Komisję Majątkową – w dniu 1 lutego 2011 r. dla kościelnych osób prawnych otwierała się do dochodzenia tego roszczenia o charakterze repywatyzacyjnym droga sądowa. Postępowanie sądowe stanowi w tym przypadku „kontynuację” postępowania przed Komisją Majątkową w tym sensie, że przedmiot postępowania przed sądem nie może być szerszy niż postępowania przed Komisją Majątkową (wyrok Sądu Najwyższego z 20 października 2016 r., II CSK 794/15, OSNC 2017, nr 6, poz. 71). Jakkolwiek zatem postępowanie sądowe toczy się według Kodeksu postępowania cywilnego, to w zakresie przewidzianych w art. 63 ustawy z 17 maja 1989 r. sposobów zaspokojenia roszczeń i ich gradacji, jest również postępowaniem regulacyjnym (wyroki SN z 28 października 2015 r., II CSK 648/14, i z 20 października 2016 r., II CSK 794/15).

Co istotne, w judykaturze prezentowane jest stanowisko, że kościelnej osobie prawnej przysługuje jedno roszczenie o przywrócenie własności, przy czym jego realizacja może nastąpić w jednej z trzech wymienionych powyżej form, w zależności od istniejących możliwości. W konsekwencji uznaje się, że powództwo z art. 61 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r. stanowi powództwo o ukształtowanie prawa, przy rozpoznaniu którego sąd stosuje przepisy art. 63 ust. 1-3 tej ustawy, a o wyborze

sposobów regulacji roszczeń majątkowych powoda decyduje sąd, stosownie do wyników postępowania (wyroki SN: z 27 kwietnia 2012 r., V CSK 207/11; z 28 października 2015 r., II CSK 648/14, i z 14 marca 2018 r., II CSK 295/17; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 8 maja 2013 r., I ACa 880/12; wyroki Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 12 października 2021 r., I ACa 32/18, i z 19 kwietnia 2021 r., I ACa 587/18; wyrok SN z 7 lutego 2019 r., II CSK 120/17; tak też, jak się zdaje, wyrok SN z 12 marca 2020 r., II CSK 676/18, w którym wprost mowa o roszczeniu regulacyjnym). Logiczną konsekwencją tego poglądu jest uznanie, że sąd nie jest związany żądaniem co do sposobu realizacji roszczeń majątkowych kościelnych osób prawnych (art. 321 § 1 k.p.c.), a jedynie określeniem nieruchomości podlegających postępowaniu regulacyjnemu (wyrok SN z 20 października 2016 r., II CSK 794/15). W rezultacie przyjąć należy, że to ostatecznie sąd określa w wyroku, według stanu rzeczy istniejącego w dacie orzekania (art. 316 k.p.c.), w jaki sposób dojdzie do zaspokojenia roszczenia powoda, i to niezależnie od tego, która z form zaspokojenia została wskazana w pozwie.

Pogląd ten Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną podziela i uznaje za błędne stanowisko, jakoby niezawarcie we wniosku regulacyjnym lub w pozwie o regulację żądania zastosowania wszystkich trzech form regulacji mogło prowadzić do wygaśnięcia roszczenia co do tych, które nie zostały wprost we wniosku lub w pozwie zaprezentowane. Sąd Najwyższy dostrzega, że w toku postępowania sądowego nie stanowi trudności sformułowanie żądań ewentualnych, ani z formalnego punktu widzenia, ani ze względów merytorycznych; wszak tego rodzaju sformułowanie pozwu jest dopuszczalne procesowo, zaś informacje pozyskane w toku postępowania przed Komisją Majątkową powinny pozwalać na oszacowanie najkorzystniejszego kształtu żądań w postępowaniu sądowym. Jednakże w ocenie Sądu Najwyższego przyjęciu stanowiska co do konieczności konstruowania katalogu żądań ewentualnych w pozwie stoi na przeszkodzie to, że – wobec ciągłości postępowania regulacyjnego przed Komisją Majątkową i przed sądem – należałoby opowiedzieć się za istnieniem rygoru zgłaszania już w postępowaniu przed Komisją Majątkową w każdym przypadku całej serii żądań (przywrócenie własności, ewentualnie przyznanie nieruchomości zamiennej, ewentualnie zasądzenie określonej kwoty odszkodowania), z których

przynajmniej niektóre były – zwłaszcza przy inicjowaniu postępowania przed Komisją Majątkową – w istocie niemożliwe do sprecyzowania (np. określenie nieruchomości zamiennej czy wysokości odszkodowania). Pogląd ten oznaczałby bowiem, że w istocie tak skonstruowany winien być już wniosek składany do Komisji Majątkowej (by zapobiec wygaśnięciu uprawnienia do pozostałych sposobów regulacji), choć z art. 61-62 ustawy z 17 maja 1989 r. takiego obowiązku wywieść nie było można.

Na tok rozumowania prezentowany przez Sąd Najwyższy naprowadza także art. 4 ust. 1 zd. 2 ustawy z 16 grudnia 2010 r., zgodnie z którym przy rozpoznawaniu sprawy sąd stosuje przepisy art. 63 ust. 1-3 ustawy z 17 maja 1989 r. Zastrzeżenie to byłoby oczywiście zbędne, gdyby sąd był związany żądaniem pozwu co do sposobu regulacji sytuacji własnościowej kościelnej osoby prawnej. Z kolejnego ustępu art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. wynika natomiast, że w przypadku braku wystąpienia do sądu w tym okresie, roszczenie wygasa, co również sugeruje, że mamy do czynienia z jednym „roszczeniem regulacyjnym” realizowanym w trzech formach, a nie trzema roszczeniami regulacyjnymi, które mogą być dochodzone całkowicie niezależnie od siebie i mogą wygasać całkowicie niezależnie od siebie.

Wreszcie względy aksjologiczne, a zwłaszcza dążenie do realizacji celu ustawy z 17 maja 1989 r., którym miało być zadośćuczynienie utracie majątku przez kościele osoby prawne, wspierają prezentowaną interpretację, która – czego Sąd Najwyższy ma pełną świadomość – w pewnym zakresie osłabia kategoryczne znaczenie regulacji z art. 321 k.p.c.

Wskazane racje pozwalają uznać, że roszczenie powódki nie jest *a limine* bezzasadne z powodu upływu terminu prekluzyjnego, co nakazuje przejść do oceny zarzutów procesowych.

9. Z uwagi na ścisły związek z omówionym wyżej zarzutem naruszenia prawa materialnego w pierwszej kolejności należy poświęcić uwagę zarzutowi naruszenia art. 321 § 1 w zw. z art. 391 § 1 zd. 1 k.p.c. przez zasądzenie ponad żądanie w ten sposób, że w sytuacji, gdy powódka domagała się zasądzenia kwoty 64 956 zł tytułem odszkodowania za nieruchomość leśną oznaczoną obecnie jako działka nr [...] oraz kwoty 248 579 zł tytułem odszkodowania za nieruchomość oznaczoną

obecnie jako część działek nr [...],[...] i [...], Sąd Apelacyjny zasądził odpowiednio kwoty 62 382 zł i 318 338 zł. Zarzut ten należy rozpoznać łącznie z zarzutem naruszenia art. 384 k.p.c. przez zmianę wyroku Sądu pierwszej instancji na niekorzyść strony wnoszącej apelację – pozwanego oraz zarzutem naruszenia art. 378 § 1 k.p.c. przez wyjście poza granice zaskarżenia przy rozpoznaniu sprawy w drugiej instancji (oddalenie żądania co do zasądzenia odszkodowania za nieruchomości leśną oznaczoną obecnie jako działka nr [...] wykluczało podwyższenie zasądzonej kwoty ponad 56 282 zł przyznane w pierwszej instancji).

Zarzutowi temu nie sposób odmówić zasadności, choć nie w kontekście wszystkich przywołanych przepisów. Zgodnie z art. 378 § 1 k.p.c., sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach apelacji; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Z przytoczonego przepisu jednoznacznie wynika, że Sąd, rozpoznając sprawę nie może wyjść poza granice zaskarżenia: w zakresie w jakim wyrok nie został zaskarżony staje się on prawomocny i nie może zostać uchylony lub zmieniony. Skoro w niniejszej sprawie apelację wniósł wyłącznie pozwany Skarb Państwa, zaskarżając wyrok Sądu pierwszej instancji w szczególności w pkt III.1 i pkt III.2, tj. w zakresie w jaki Sąd zasądził na rzecz powodowej Parafii kwotę 56 282 (i podobnie 248 579 zł), zaś wyrok ten nie został zaskarżony w punkcie IV (oddalenie powództwa o zapłatę w pozostałej części), podwyższenie zasądzonej kwoty do 62 382 zł (i podobnie do 318 338 zł) było oczywiście nieprawidłowe.

Zgodnie z art. 384 k.p.c., sąd nie może uchylić lub zmienić wyroku na niekorzyść strony wnoszącej apelację, chyba że strona przeciwna również wniósła apelację (co w niniejszej sprawie nie miało miejsca). W literaturze wskazuje się, że instytucja ta pozwala stronie zainteresowanej zmianą orzeczenia na zasadniczo bezpieczne przeniesienie rozpoznania sprawy do sądu wyższej instancji i zrealizowanie w ten sposób konstytucyjnego prawa do sądu. Jako przykłady naruszenia zakazu *reformationis in peius* można wskazać np. przyspieszenie terminów płatności rat, niekorzystną zmianę co do roszczenia głównego, niekorzystną zmianę w przedmiocie odsetek czy kosztów za pierwszą instancję, zmianę wyroku ustalającego istnienie lub nieistnienie prawa lub stosunku prawnego na wyrok zasądzający świadczenia na niekorzyść skarżącego. Równocześnie nie

powinno budzić wątpliwości, że w przypadku kumulacji żądań zakaz *reformationis in peius* dotyczy każdego z nich (choćby w rezultacie zmian suma dochodzonych roszczeń pozostała niezmienną lub uległa zmianie na korzyść skarżącego; wyroki SN z 17 listopada 1969 r., III CRN 408/69, i z 6 lutego 2018 r., IV CSK 83/17). O ile zatem Sąd pierwszej instancji zasądził odszkodowania za poszczególne działki w kwotach 56 282 zł i 248 579 zł wraz z odsetkami od 10 stycznia 2018 r. (dzień po wydaniu wyroku przez Sąd pierwszej instancji), o tyle zasądzenie odpowiednio 62 382 zł i 318 338 zł z odsetkami od 20 lipca 2021 r. oznacza co najmniej tyle, że – biorąc pod uwagę wysokość odsetek za okres od 10 stycznia 2018 r. do 19 lipca 2021 r. – w odniesieniu do kwoty 248 579 zł podwyższonej do 318 338 zł doszło do obiektywnego pogorszenia sytuacji skarżącego.

Wreszcie, zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c., sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Przepis ten ma odpowiednie zastosowanie w postępowaniu apelacyjnym (w zw. z art. 391 § 1 zd. 1 k.p.c.), w którym sąd rozpoznaje sprawę co do istoty.

Jak wskazano powyżej, zakres zastosowania art. 321 § 1 k.p.c. w postępowaniu regulacyjnym prowadzonym przed sądem budzi istotne wątpliwości. Przeważa stanowisko, że sąd nie jest związany wskazanym przez powoda sposobem przywrócenia kościelnej osobie prawnej upaństwowionych nieruchomości (zob. zwłaszcza wyrok SN z 27 kwietnia 2012 r., V CSK 207/11; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 4 lutego 2016 r., V ACa 319/15; wyrok SN z 28 października 2015 r., II CSK 648/14; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 21 stycznia 2014 r., I ACz 13/14; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 8 maja 2013 r., I ACa 880/12; odmiennie jednak por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 7 stycznia 2015 r., I ACa 962/14), stąd też nieprawidłowość zamiany zaskarżonego wyroku poprzez podwyższenie zasądzonych w pierwszej instancji kwot wynika z naruszenia innych przepisów niż art. 321 k.p.c. Gdyby jednak uznać, że związanie żądaniem występuje również w tego rodzaju sprawach nie można nie zauważyć, że w piśmie procesowym, datowanym na 27 listopada 2017 r., powódka ostatecznie wniosła o zasądzenie kwoty 248 579 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia następującego po dniu wydaniu wyroku do dnia zapłaty tytułem odszkodowania za nieruchomość oznaczoną obecnie jako część działek

[...],[...] i [...], co oznacza, że zasądzając na rzecz powódki kwotę 318 338 zł z tego tytułu, Sąd Apelacyjny orzekł ponad żądanie. Natomiast zasądzona na rzecz powódki kwota 62 382 zł tytułem odszkodowania za nieruchomość leśną oznaczoną obecnie jako działka nr [...], mieści się w żądaniu zgłoszonym we wskazanym powyżej piśmie (powódka domagała się bowiem ostatecznie kwoty 64 956 zł).

10. Nie można również odmówić częściowej skuteczności zarzutowi naruszenia art. 383 w zw. art. 384 k.p.c. przez przyjęcie, że w postępowaniu apelacyjnym można rozszerzyć żądanie pozwu i występować z nowymi roszczeniami, na skutek czego doszło do zmiany wyroku sądu pierwszej instancji na niekorzyść wnoszącego apelację pozwanego.

Zarzut ten należy rozważyć w dwóch aspektach. Z jednej strony należy zwrócić uwagę na wzajemną relację art. 383 k.p.c., który zakazuje w postępowaniu apelacyjnym rozszerzania żądania pozwu oraz występowania z nowymi roszczeniami (jedynie w razie zmiany okoliczności można żądać zamiast pierwotnego przedmiotu sporu jego wartości lub innego przedmiotu), i art. 63 ustawy z 17 maja 1989 r. Regulacja art. 383 k.p.c. musi być odniesiona do specyficznego charakteru postępowania regulacyjnego, w którym strona powodowa występuje o przeprowadzenie postępowania regulacyjnego w odniesieniu do wskazanych nieruchomości, w sposób przewidziany w art. 63 ustawy z 17 maja 1989 r. Sprawia to, że w tego rodzaju postępowaniu zmiana wniosków co do sposobu regulacji nie może być poczytana jako naruszenie art. 383 k.p.c. Również sąd drugiej instancji – poruszając się w ramach określonych w art. 63 ustawy z 17 maja 1989 r. – powinien wybrać tę metodę regulacji, która jest w danych okolicznościach właściwa. Wskazanie przez powodową parafię, że domaga się, by w przypadku wszystkich nieruchomości metodą regulacji stało się odszkodowanie, a nie przywrócenie własności *in natura* nie stanowi w postępowaniu regulacyjnym działania sprzecznego z art. 383 k.p.c. Naruszeniem art. 383 k.p.c. byłoby natomiast zgłoszenie żądania regulacji w odniesieniu do innych, niż będące dotychczas przedmiotem postępowania, nieruchomości (wyroki SN z 27 kwietnia 2012 r., V CSK 207/11; z 28 października 2015 r., II CSK 648/14, i z 7 lutego 2019 r., II CSK 120/17); tego rodzaju sytuacja nie ma jednak miejsca w niniejszym postępowaniu.

Zakres kompetencji sądu drugiej instancji jest wszakże ograniczony, o czym już była mowa, przez dyspozycję art. 384 k.p.c., który zakazuje uchylecia lub zmiany wyroku na niekorzyść strony wnoszącej apelację. Jak już wskazano powyżej, doszło z pewnością do naruszenia zakazu *reformationis in peius* poprzez zasądzenie wyższego odszkodowania za nieruchomości oznaczoną obecnie jako część działek nr [...], nr [...] i nr [...]. Nie przekonuje natomiast stanowisko skarżącego wiążące naruszenie zakazu *reformationis in peius* również ze zmianą sposobu regulacji co do działek [...], [...], [...] i [...], gdzie w miejsce kwestionowanego przez skarżącego przywrócenia własności doszło do zasądzenia odszkodowania. Wobec niewykazania, by odszkodowanie nie odpowiadało wartości tych nieruchomości uprzednio zwracanych *in natura*, trudno dostrzec w czym miałyby przejawiać się naruszenie interesu skarżącego.

11. Uwzględniając zakres skuteczności zarzutów kasacyjnych, niezbędne stało się uchylenie na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie w tej części punktu 1, w której dokonano – z naruszeniem art. 378 k.p.c. – zmiany wyroku Sądu Okręgowego w Nowym Sączu w punktach III.1. i III.2., a nadto w części, w której oddalono apelację pozwanego (pkt 2) i rozstrzygnięto o kosztach (pkt 3-4). W pozostałym zakresie skarga kasacyjna została oddalona na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

(k.w.)

[ał]